

DOI 10.36074/logos-16.09.2022.37

ОСВІТА ЯК СКЛАДНИК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

ORCID ID: 0000-0002-2185-3630

Дічек Наталія
д-р. пед. наук, професор
Інститут педагогіки НАПН України

УКРАЇНА

Виникнення поняття «національна ідея» припадає на XVIII–XIX ст., коли на теренах Європи та Північної Америки почали інтенсивно створюватися держави-нації. Концептуалізація національної ідеї пов'язана з вибором і втіленням в життя нацією свого особливого шляху розвитку, спричиненого викликами історії. У найзагальнішому вигляді національна ідея відображає головний національний інтерес і задає розвиткові країни оптимальний напрям у сьогоденні та на майбутнє [1, с. 83].

Оскільки концепт «національна ідея» належить до складних свідомісно-суспільних феноменів, він одночасно є витвором «рефлектуючої інтелігенції» [2, с. 755] і несталим конгломератом переплетених між собою філософських, культурологічних, політичних, етнонаціональних ідей, залежних за своїм змістом від вимог історичного часу, то вивчення такого феномену можливе насамперед шляхом дослідження поглядів персоналій, які були його творцями в різних соціально-політичних обставинах різних відтинків національної і всезагальної історії. Для аналізу розвитку української національної ідеї в другій половині XIX ст. однією з таких ключових фігур є видатний вчений-історик, літературознавець, культурно-просвітній діяч Михайло Петрович Драгоманов (1841-1895).

Якщо пристати до опису-періодизації довготривалого процесу об'єктивації національної ідеї, запропонованого професором О.Киричуком [3, с.754-755], то такий процес проходить у три етапи: перший – подолання спотвореної уніфікацією людської індивідуальності, що потребує стимулювання усвідомлення людиною її національної приналежності; другий – творення макро- і мікроструктур державного організму, розбудова національної школи і культури; третій – безкровна еволюція від тоталітаризму до демократії. Михайлу Драгоманову довелося працювати на реалізацію національної ідеї на складному засновкому *першому* етапі, коли відбувається етнічна самоідентифікація людини завдяки усвідомленню свого минулого, важливості збереження і підтримання народної пам'яті і традицій, рідної мови.

У творчій спадщини М. Драгоманова, що є відбитком розуміння національної ідеї українським інтелектуалом європейського рівня, важливе місце посідає твір- доповідь «Українська література, проскрибована російським урядом» [4], виголошена вченим на Першому Міжнародному літературному конгресі письменників Європи в Парижі (червень 1878 р.), який проходив під головуванням В.Гюго. Зауважимо, що у назві є латинське слово «проскрибована» (від лат. – *proscribere*), воно має подвійне значення: «забороняти» і «виганяти у заслання». У такий спосіб М. Драгоманов наголошував на важкому становищі українського культурного життя після прийняття царом Валуєвського циркуляру (1863), Емського акту (1876), якими

накладалися заборони на функціонування української мови не лише в освіті, а майже в усіх сферах життя (книгодрукування, судочинство, релігійні відправи, публіцистика тощо). Такі утиски викликали посилення громадського руху за розвиток національної свідомості українців, «розіждженої державною нівеліровкою та русифікацією», як писав згодом І.Огієнко [5, с. 111].

Франкомовний варіант тексту доповіді серед учасників зібрання поширював сам автор, йому також допомагав російський письменник І.Тургенєв.

Чому виділяємо цю доповідь М. Драгоманова? На те кілька причин. По-перше, її злободенність і актуальність (на наше переконання, не втрачена й донині), викликана тогочасними владними заборонами усього українського. По-друге, привернення у такий спосіб уваги європейської спільноти до національної проблеми українців в умовах життя в Російській імперії. По-третє, ознайомлення європейців з багатою історією української літератури, «покликані здійснювати свою місію в розвитку європейської цивілізації» [4, с.5]. Таким чином М.Драгоманов забезпечив всеєвропейський розголос і української проблеми, й інформування про українські культурні здобутки.

Особливістю промови М.Драгоманова було те, що історію української літератури він виклав в контексті визначення її ролі у культурно-освітньому розвитку слов'янських народів. За ґрунтовністю історико-літературного аналізу цю доповідь можна вважати засадничою, оскільки вона містить не лише аргументований доказ окремішності («народ, який живе окремішньо, народ, який зберіг-таки оригінальність своєї мови і своєї національності, повинен мати так само самобутню історію» [4, с.18]) і впливовості українського красного письменства, а й вмотивовану концепцію історії самого українського народу, його мови: «... малоруси не розуміють офіційної мови Імперії, звідки випливає, що їхня освіта й інтелектуальний розвиток тепер цілком загальмовано й знищено фактом усунення їхньої мови та літератури. Указ, про який ми вже згадували, завдав смертельного удару цивілізації цілого народу, тобто 14 млн. 500 тис. українцям» – виголошував учений [4, с.25].

Власне мета нашого допису – актуалізувати непроминальні думки М.Драгоманова про культурно-освітній аспект української національної ідеї, які він обґрунтовував ще в другій половині XIX ст., але які й досі не втратили сили й значущості: «На правому березі Дніпра національно-демократичні сподівання (після царських реформ 1861 р. - прим.) України наштовхнулися на проекти польських патріотів, що намагалися відродити Польщу в межах, які ця країна мала до 1772 року. Польські і російські "власнителі" нарobili багато шуму, виступаючи проти «української хлопоманії» (українська освічена молодь, яка «ходила в народ» для його просвіти – прим.), яка намагалася, як вони казали, повернути часи Богдана Хмельницького. Доктринери московської централізації розпочали кампанію проти українського *сепаратизму*» [4, с.28].

Якщо зіставити думки М.Драгоманова із сучасним станом подій в Україні, згадати, що лише 2018 р. в Україні розпочалося впровадження ідей «Нової української школи», що й досі мовне питання залишається не розв'язаним, то знаковість особи вченого лише посилюється і він не лише постає персоніфікованим утіленням недалекої в часі національної, але вже історії, а й провидцем, чиї погляди й досі актуальні.

Повернемося до наведеної на початку допису періодизації процесу втілення національної ідеї: можна констатувати, що згідно з нею, реалізація української національної ідеї, порівняно з XIX ст., просунулася не надто вперед, лише балансуючи на щаблі другого етапу.

Список використаних джерел:

- [1] Лютко Н. Основні підходи до визначення поняття «національна ідея». Формування патріотизму та збереження національної ідентичності особистості в умовах полікультурного середовища сучасної України: зб. наук. праць. Хмельницький : ПП Мельник, 2014. С. 83-86.
 - [2] Хамітов Н. Національна ідея. У: Мала енциклопедія етнодержавознавства. (1996). / НАН України. /Ред. Ю.І.Римаренко. Київ: Довіра, Генеза. С.755.
 - [3] Киричук О. Національна ідея. Витоки і шляхи обективації. У: Мала енциклопедія етнодержавознавства. (1996). / НАН України. /Ред. Ю.І.Римаренко. Київ: Довіра, Генеза. С.753-755.
 - [4] Драгоманов Михайло. Українська література, проскрибована російським урядом / Переклад з франц. Г. Цвенгроша. Львів, 2001.
 - [5] Огієнко, І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Київ : Вид-во книгарні Є. Череповського, 1918. 272 с.
-